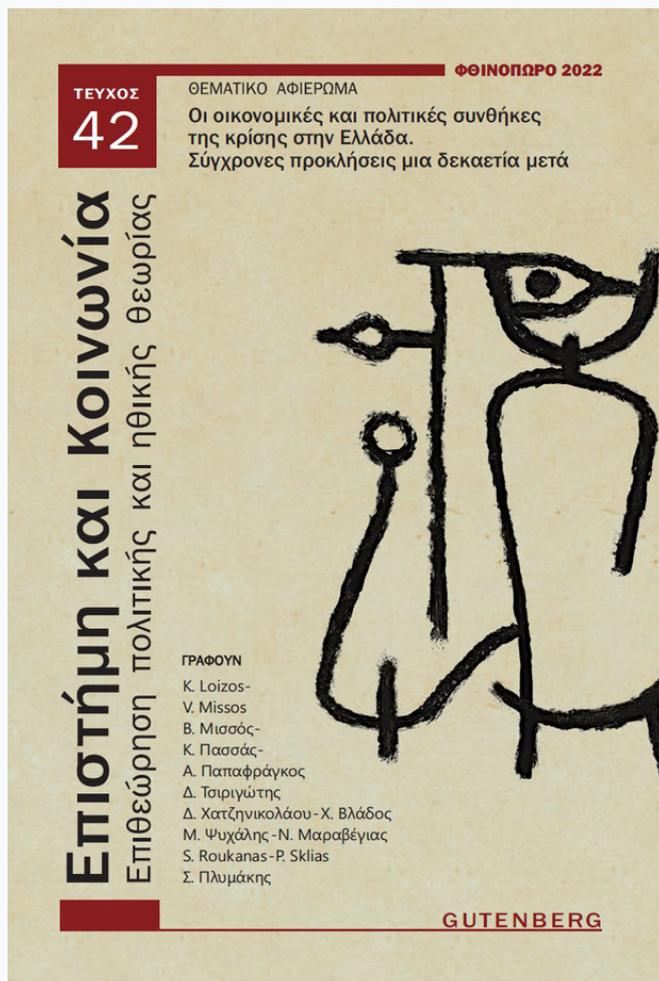

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 42 (2022)

Οι οικονομικές και πολιτικές συνθήκες της κρίσης στην Ελλάδα. Σύγχρονες προκλήσεις μια δεκαετία μετά

Ο Κατώτατος μισθός στην Ελλάδα της κρίσης. Κριτική επισκόπηση της σύγχρονης θεωρίας και πολιτικής

Βλάσης Μισσός, Κωνσταντίνος Πασσάς, Αναστάσιος Παπαφράγκος

Copyright © 2022, Βλάσης Μισσός

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μισσός Β., Πασσάς Κ., & Παπαφράγκος Α. (2022). Ο Κατώτατος μισθός στην Ελλάδα της κρίσης. Κριτική επισκόπηση της σύγχρονης θεωρίας και πολιτικής. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 42, 55–89. ανακτήθηκε από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/sas/article/view/29535>

*Βλάσης Μισσός**

*Κωνσταντίνος Πασσάς***

*Αναστάσιος Παπαφράγκος****

Ο ΚΑΤΩΤΑΤΟΣ ΜΙΣΘΟΣ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ.
ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ
ΘΕΩΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Η μεταστροφή της διεθνούς νεοφιλελεύθερης ρητορείας προς μία περισσότερο δεκτική στάση στη θεσμοθέτηση ενός πλαισίου τακτικών αναπροσαρμογών του κατώτατου μισθού προέκυψε στον απόηχο της ανεπαρκούς εμπειρικής τεκμηρίωσης των συμπερασμάτων της κυρίαρχης οικονομικής θεωρίας. Επί δεκαετίες η επικρατούσα οικονομική πολιτική υπογράμμιζε τον κίνδυνο μειωμένης απασχόλησης ως συνέπεια των μισθολογικών αυξήσεων, η οποία μεσοπρόθεσμα θα οδηγούσε στην όξυνση της ανισότητας και φτώχειας. Το παρόν άρθρο υποστηρίζει ότι η συγκεκριμένη μεταβολή δεν συνιστά απόκλιση από την προηγούμενη ιδεολογική στάση, επισημαίνοντας ότι η συζήτηση για τον κατώτατο μισθό στην Ελλάδα παραμένει εξαιρετικά αναχρονιστική και δύσκαμπτη. Παράλληλα, το άρθρο εξετάζει την επίδραση της αύξησης του κατώτατου μισθού το 2019 στην ανισότητα των μισθωτών,

* Ερευνητής ΚΕΠΕ, Αθήνα

** Ερευνητής ΚΕΠΕ, Αθήνα

*** Ανεξάρτητος Ερευνητής

υπογραμμίζοντας τη σημασία του στην προαγωγή κοινωνικής ευημερίας. Στη συνέχεια επικεντρώνεται στην εμπειρική εξέταση της μακροχρόνιας σχέσης των δύο μεγεθών στην Ελλάδα, με περίοδο αναφοράς τα έτη 1995 έως 2019. Συμπερασματικά, η επιμονή στη μείωση του κατώτατου μισθού με πρόσχημα τη διατήρηση του επιπέδου συνολικής απασχόλησης, η οποία εντάθηκε με την εφαρμογή των Προγραμμάτων Οικονομικής Προσαρμογής από το 2012 και ύστερα, δεν επιβεβαιώνεται ούτε βιβλιογραφικά, αλλά ούτε και από τα εμπειρικά δεδομένα.

1. Εισαγωγή

ΕΔΩ ΚΑΙ ΠΟΛΛΕΣ ΔΕΚΑΕΤΙΕΣ, η υιοθέτηση ενός θεσμικού πλαισίου για τον καθορισμό των κατώτατων μισθών αποτελεί διεθνώς ένα από τα κεντρικά πεδία πολιτικής, θεωρητικής και ιδεολογικής αντιπαράθεσης μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών (Stabile 2008). Οι πρώτοι διεκδικούν τη βελτίωση των μισθολογικών αποδοχών στη βάση των όρων προαγωγής κοινωνικής δικαιοσύνης και αξιοπρεπών συνθηκών διαβίωσης, ενώ η επιχειρηματολογία των τελευταίων επικεντρώνεται στις αρνητικές συνέπειες των νομοθετημένων μισθολογικών ορίων στο επιχειρηματικό κόστος και —μέσω αυτού— στο επίπεδο απασχόλησης και επιδόσεων της οικονομίας γενικότερα. Το τελικό αποτέλεσμα συνήθως αντανακλά τη διαπραγματευτική ισχύ των δύο πλευρών. Ως εκ τούτου, το ζήτημα της διαπραγμάτευσης καταλαμβάνει κεντρικό ρόλο και είναι αναπόσπαστο τμήμα της αντιπαράθεσης για τον κατώτατο μισθό.

Τα χρόνια που ακολούθησαν τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 αποτελούν ορόσημο, καθώς έκτοτε οι επίσημες διατυπώσεις της κυρίαρχης άποψης για την αποδοχή ενός νομικά κατοχυρωμένου κατώτατου μισθού εμφανίζονται αμβλυμμένες. Αξιοσημείωτο παράδειγμα αυτής της φαινομενικά φιλεργατικής μεταστροφής προς μία περισσότερο δεκτική στάση αναφορικά με τη θεσμοθέτηση και τακτική αναπροσαρμογή του κατώτατου μισθού μάς παρέχεται και από την άποψη που εκφράστηκε στο

συντηρητικό περιοδικό *The Economist*, στις σελίδες του οποίου φιλοξενήθηκαν άρθρα όπου υποστηρίζεται η ευεργετική επίδραση των σταδιακών και λελογισμένων αυξήσεων των αποδοχών της χαμηλόμισθης εργασίας.¹ Αντίστοιχα, σε επίπεδο χωρών η Επιτροπή Χαμηλών Αμοιβών [Low Pay Commission] του Ην. Βασιλείου, επιφορτισμένη διά νόμου με τη χάραξη της συγκεκριμένης πολιτικής, σε αναδρομική έκθεση των πεπραγμένων της σημειώνει ότι με τις αυξήσεις των κατώτατων μισθών που πραγματοποιήθηκαν κατά τα τελευταία είκοσι χρόνια ‘αντί να καταστραφούν θέσεις εργασίας, όπως αρχικά προβλεπόταν, [το Ην. Βασίλειο] καταγράφει ιστορικά τα υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης’ (Low Pay Commission 2019). Επιπλέον, άλλο ένα ηχηρό παράδειγμα μετατόπισης από την ιδέα περί απουσίας νομικής κάλυψης για την ύπαρξη κατώτατου ορίου αποδοχών των εργαζομένων αποτελεί η επίσημη θέση της ομοσπονδιακής κυβέρνησης της Γερμανίας. Στην ισχυρότερη οικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης ο θεσμός του κατώτατου μισθού εισήχθη αρκετά καθυστερημένα —μόλις το 2015— παρά τις ακραίες προειδοποιήσεις των οικονομολόγων του συντηρητικού ινστιτούτου ifo για πρόκληση σημαντικών απωλειών στις θέσεις εργασίας (Falek et al. 2013), όπως αυτές εκφράστηκαν κατά τη μακρά δημόσια διαβούλευση επί του θέματος. Μάλιστα, η θετική αποδοχή της θεσμοθέτησης κατώτατων μισθολογικών ορίων στη Γερμανία ήταν τέτοια, ώστε παρά τη ραγδαία οικονομική ύφεση που προβλεπόταν για όλες τις χώρες της Ε.Ε. κατά τη διάρκεια των πρώτων μηνών της εξελισσόμενης πανδημίας του κορωνοϊού, το γερμανικό Υπουργείο Εργασίας δεν δίστασε να προαναγγείλει τη βούλησή του για σταδιακή αύξηση του κατώτατου μισθού κατά 12% στη διάρκεια της επόμενης διετίας.² Αναμφίβολα, τα

1. Ενδεικτικά, στο περιοδικό *The Economist*, δημοσιεύθηκαν τα ακόλουθα: ‘Wage gains for low earners have helped sustain America’s economic expansion’ (13/02/2020), ‘Economics sometimes changes its mind’ (05/08/2020) και ‘What harm do minimum wages do?’ (12/08/2020).

2. Βλ. ‘Germany to raise minimum wage despite the pandemic’, *DW*, <https://www.dw.com/en/germany-to-raise-minimum-wage-despite-pandemic/a-54005192>

παραπάνω συνηγορούν προς μία σαφή μεταβολή της κυρίαρχης ιδεολογίας που προλείαναν το έδαφος για τη σύνταξη πρότασης-οδηγίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για ένα ‘επαρκές επίπεδο κατώτατου μισθού’ σε όλες τις χώρες της Ε.Ε.³

Στον αντίποδα των παραπάνω εξελίξεων, ο νεοφιλελεύθερος λόγος στην Ελλάδα καθυστέρησε να ακολουθήσει τη διεθνώς αναγνωρισμένη τάση της επικρατούσας ρητορείας για λελογι-σμένες αυξήσεις των κατώτατων μισθολογικών ορίων. Συγκεκριμένα, μετά την κρίση του 2009 που έπληξε με σφοδρότητα την ελληνική οικονομία (Βαϊτσος & Μισσός 2018· Maris et al. 2021· Plimakis 2021· Missos 2021), ειδικά για το ζήτημα του κατώτατου μισθού η επιχειρηματολογία διαπνεόταν από έναν ιδιότυπο οπισθοδρομισμό, εμμένοντας σε τοποθετήσεις που επικεντρώνονταν όχι τόσο στην ύπαρξη, όσο στο επίπεδο καθορισμού του κατώτατου μισθού. Το 2012 στο πλαίσιο εφαρμογής των μεταρρυθμίσεων εσωτερικής υποτίμησης, όπως υποδείκνυε το Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής,⁴ ο ονομαστικός κατώτατος μισθός μειώθηκε κατά 32% για τους νέους κάτω των 25 ετών και κατά 22% για τους υπόλοιπους εργαζόμενους, παραμένοντας αμετάβλητος για μία περίοδο επτά ετών. Ακολούθως, τον Φεβρουάριο του 2019, ύστερα και από εισήγηση του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ, Θεοχαράκης 2018)⁵ ως αρμόδιου θεσμικού φορέα επί της διαδικασίας και παρά τη διάχυτη αρνητική στάση της πλειοψηφίας των συμμετεχόντων στο τραπέζι του κοινωνικού διαλόγου, η διάκριση των κατώτατων μισθών με βάση την ηλικία καταργήθηκε, ενώ θεσπίστηκε⁶ ένας νέος ενιαίος κατώτατος μισθός, αυξημένος κατά 11% για τους εργαζόμενους άνω των 25 ετών

3. Πρόταση ευρωπαϊκής οδηγίας, βλ. European Commission, 28.10.2020, 682: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020PC0682&from=EN>

4. Οι μειώσεις οι οποίες αναφέρονται προσδιορίστηκαν με την Πράξη Υπουργικού Συμβουλίου αρ. 6 της 28/02/2012, ‘Ρύθμιση θεμάτων για την εφαρμογή της παραγράφ. 6, άρθ. 1, του ν. 4046/12’.

5. ν. 4172/2013, άρθρο 103, παρ. 5.

6. Κοινή Υπουργική Απόφαση οικ. 4241/127/2019 - ΦΕΚ 173/Β/30-1-2019.

και κατά 27% για τους νεότερους – λόγω κατάργησης του υποκατώτατου. Εξέχον παράδειγμα της αντίληψης που διατηρήθηκε στη διαδικασία δημόσιας διαβούλευσης για την αναπροσαρμογή του κατώτατου μισθού το 2019 αποτελεί η έκθεση του διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδας, όπου η συγκεκριμένη προοπτική κατατάσσεται μεταξύ των μεταρρυθμίσεων που αποτελούν ‘εγχώριους κινδύνους που ενδέχεται να επηρεάσουν την πορεία της οικονομίας’. Η ίδια έκθεση επισημαίνει ότι ‘στην αγορά εργασίας η αύξηση του κατώτατου μισθού [...] παρότι εκτιμάται ότι θα αποφέρει βραχυχρόνια οφέλη όσον αφορά την ενίσχυση του διαθέσιμου εισοδήματος και της ιδιωτικής κατανάλωσης, μεσοπρόθεσμα αναμένεται να επηρεάσει αρνητικά την απασχόληση’ (ΤτΕ 2019: 25).

Η εν λόγω άποψη συνοψίζει το εξαιρετικά παρωχημένο πλαίσιο της συζήτησης που εκτυλίχθηκε στη χώρα. Με τη μονοδιάστατη εμμονή στη σχέση μεταξύ κατώτατου μισθού και επιπέδου απασχόλησης, οι διασυνδέσεις του με ζητήματα που άπτονται του χώρου της κοινωνικής πολιτικής αποκόπηκε ριζικά. Θέματα που σχετίζονται με τον ρόλο του στην άμβλυση της ανισότητας εισοδήματος, στη φτώχεια, καθώς και στην προαγωγή της κοινωνικής ευημερίας που επιτυγχάνεται από την αναβάθμιση της αγοραστικής δύναμης των χαμηλόμισθων, υποβιβάστηκαν ως ανάξια σύγκρισης με τη μονόπλευρη και αποκλειστική προσέγγιση του μισθού ως επιχειρηματικού κόστους (βλ. ΙΝΕ ΓΣΕΕ 2021: 88). Όπως επισημαίνεται παρακάτω, σημαντικός αριθμός δημοσιεύσεων της κυρίαρχης άποψης έχει μεταβάλει τη συγκεκριμένη προσέγγιση, αντικαθιστώντας τη με μια περισσότερο ανεκτική στάση. Από αυτή τη σκοπιά, οι εκπρόσωποι των νεοφιλελεύθερων πολιτικών στην Ελλάδα αδυνατούν να προσαρμοστούν στην αναδύομενη διεθνή τάση, εμμένοντας σε μια –βιβλιογραφικά τουλάχιστον– ξεπερασμένη εκδοχή αναφορικά με τη λειτουργία της αγοράς εργασίας και τη σχέση του κατώτατου μισθού με την κοινωνική ευημερία.

Παρ’ όλα αυτά, η διεθνής μεταστροφή της θέσης για τον προσδιορισμό ενός επαρκούς επιπέδου κατώτατου μισθού, όπως εκφράζεται και στο κείμενο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (βλ.

υποσημείωση 3) εξελίσσεται με τρόπο αποπροσανατολιστικό, καθώς αποσιωπά μία βασική παράμετρο της αντιπαράθεσης. Πρόκειται για τον χαρακτήρα της διαδικασίας διαμόρφωσης και εφαρμογής του κατώτατου μισθού, ο οποίος απουσιάζει παντελώς από τη δημόσια και την επιστημονική συζήτηση ή έχει καλυφθεί πίσω από μία σιωπηρή συναίνεση για μια επί της ουσίας κατάργηση του πραγματικού αντικειμένου των συλλογικών διαπραγματεύσεων. Αν και οι διαδικασίες καθορισμού κατώτατων μισθών ανά τον κόσμο αποτελούν μια εξαιρετικά σύνθετη υπόθεση, θα μπορούσαμε ίσως κάπως απλοϊκά να καταγράψουμε τέσσερις διακριτές τάσεις (Dickens 2015). Πρώτον, ο κατώτατος μισθός δύναται να καθορίζεται διά νόμου (βλ. ΗΠΑ) ή μέσω υπουργικής απόφασης. Δεύτερον, καθορίζεται μέσω αλγοριθμικής φόρμουλας (βλ. Ολλανδία). Τρίτον, από μία επιτροπή ειδικών-εμπειρογνομόνων με τη συμμετοχή και των κοινωνικών φορέων η οποία λειτουργεί συμβουλευτικά προς την εκτελεστική εξουσία (βλ. Ην. Βασίλειο). Τέταρτον, μέσω συλλογικών διαπραγματεύσεων μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών (βλ. Δανία). Δεδομένου ότι συνήθως οι θεσμικές διαδικασίες καθορισμού αποτελούν σύνθεση των παραπάνω κατηγοριών, ο αμιγής χαρακτήρας της τελευταίας κατηγορίας έχει πλέον εκτοπιστεί από τη δημόσια συζήτηση αλλά και από την επίσημη άσκηση πολιτικής της Ε.Ε.

Μεταξύ άλλων, ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δοθεί στην ερευνητική παραγωγή που εκπονείται αναφορικά με την επίδραση του επιπέδου συνδικαλιστικής πυκνότητας [union density] στον πληθωρισμό (Bowdler & Nunziata 2007). Η στρατηγική της πληθωριστική στόχευσης [inflation targeting] που ακολουθείται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα [ΕΚΤ], δηλαδή η επιδίωξη ενός επιπέδου προσδοκώμενου πληθωρισμού κοντά στο 2%, ενσαρκώνει τον καταστατικό στόχο της νομισματικής πολιτικής στην Ε.Ε. για σταθερότητα των τιμών. Έρευνες που δημοσιεύθηκαν υπό την αιγίδα της ΕΚΤ (π.χ. Bobeica et al. 2019) καθιστούν σαφές ότι οι απαιτήσεις των συνδικάτων κλονίζουν την επιδιωκόμενη σταθερότητα των τιμών. Η δυνατότητα των εργαζομένων να διαπραγματεύονται απευθείας με τους εργοδότες

τους αποτελεί πόλο έλξης για ενεργή συμμετοχή και στήριξη του πρωτοβάθμιου συνδικαλισμού που αυξάνει το ποσοστό συμμετοχής τους. Παράλληλα, η τόνωση της διαπραγματευτικής ισχύος των εργατικών συνδικάτων οδηγεί στην απώλεια βαθμών ελευθερίας προσδιορισμού της εισοδηματικής πολιτικής από την κυβέρνηση (ή τους κεντρικούς φορείς άσκησης πολιτικής). Κατά συνέπεια, σύμφωνα και με την κυρίαρχη άποψη, κάτι τέτοιο δύναται να καταλήξει στη δημιουργία υπέρμετρων πληθωριστικών πιέσεων λόγω ενίσχυσης της ιδιωτικής κατανάλωσης που μπορεί να επέλθει από την άνοδο του μέσου επιπέδου των μισθών. Σε αυτή τη βάση, οι λελογισμένες αυξήσεις της νεοφιλελεύθερης ρητορείας για την τακτική αναπροσαρμογή του κατώτατου μισθού προσδιορίζονται από τον κάθε φορά επιδιωκόμενο στόχο για το επίπεδο πληθωρισμού, επηρεάζοντας έμμεσα έτσι και τη διανομή εισοδήματος (Rochon & Rocci 2006).

Υπ' αυτό το πρίσμα, το παρόν άρθρο συμβάλλει σε τρεις διακριτούς και αλληλεξαρτώμενους άξονες. Πρώτον, παρουσιάζει τη μεταστροφή που σημειώθηκε στην κυρίαρχη βιβλιογραφία αναφορικά με την επίδραση του κατώτατου μισθού. Όπως αναδεικνύεται από την επισκόπηση των βιβλιογραφικών αναφορών στην ενότητα 2, η σταδιακή επικράτηση της *Νέας Έρευνας για τον Κατώτατο Μισθό* [NEKM, new minimum wage research], της ερευνητικής τάσης των αρχών της δεκαετίας του 1990, συνέβαλε ώστε η νεοφιλελεύθερη σκέψη να απεγκλωβιστεί από ακραίες και εμπειρικά ατεκμηρίωτες διατυπώσεις, μεταθέτοντας τον ρόλο του κατώτατου μισθού στην προαγωγή κοινωνικής ευημερίας καθώς και στη συζήτηση επί του θεσμικού πλαισίου εφαρμογής. Δεύτερον, η ανάλυση εστιάζει στην ερευνητική βιβλιογραφία στην Ελλάδα δίνοντας το πλαίσιο της εγχώριας συζήτησης. Τρίτον, λαμβάνοντας υπόψη την εξαιρετικά περιορισμένη κλίμακα της ερευνητικής παραγωγής για τη χώρα μας, το άρθρο επικεντρώνεται στη διαδικασία αναπροσαρμογής του κατώτατου μισθού που σημειώθηκε τον Φεβρουάριο του 2019. Ως προς αυτό, παρουσιάζεται μια πρωτότυπη επεξεργασία στοιχείων της δειγματοληπτικής Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης [SILC], όπου εξετάζεται η επίδραση της αύξησης του

κατώτατου μισθού στην ανισότητα των μισθωτών ενώ, σε δεύτερο επίπεδο, γίνεται χρήση ενός οικονομετρικού υποδείγματος που βασίζεται στη διαχείριση δεδομένων πάνελ, ομαδοποιημένων κατά ηλικιακή κλάση εργαζομένων, για μία περίοδο που εκτείνεται από το 1995 έως και το 2019. Τα δεδομένα συντείνουν στο ότι η αύξηση του κατώτατου μισθού το 2019 συνέβαλε στην άμβλυνση των ανισοτήτων ενώ, ιστορικά, οι αυξήσεις του φαίνεται να μην επηρεάζουν αρνητικά το επίπεδο απασχόλησης.

2. Βιβλιογραφική επισκόπηση για τον κατώτατο μισθό

Κεντρικό σημείο της βιβλιογραφικής αντιπαράθεσης γύρω από την επιβολή του κατώτατου μισθού αποτελεί η επίδρασή του στην απασχόληση. Μεταπολεμικά, έως και τη δεκαετία του 1980, η διεθνής ερευνητική παραγωγή κυριαρχούνταν από την επικριτική στάση ενάντια στη θέσπιση ενός κατώτατου μισθολογικού ορίου και ο κύριος όγκος των δημοσιεύσεων βασιζόταν στα πλέον διαδεδομένα υποδείγματα των εγχειριδίων της αγοράς εργασίας (ανταγωνισμός, μονοπώλιο, μονοψώνιο). Κατά την επόμενη περίοδο, που ξεκινάει από τη δεκαετία του 1990 και φτάνει μέχρι και σήμερα, η συζήτηση για την άσκηση πολιτικής του κατώτατου μισθού επικεντρώθηκε στην εκπόνηση εμπειρικών/οικονομετρικών μελετών, παράγοντας ένα ευρύ πλαίσιο αντικρουόμενων αποτελεσμάτων. Η διάκριση αυτή υπάρχει διότι, αν και τα συμπεράσματα που εξάγονται από τα τρία εγχειριδιακά υποδείγματα αξιοποιούνται ακόμα και στις μέρες μας, η συζήτηση δεν κινείται αποκλειστικά γύρω από αυτά. Ως αποτέλεσμα, η πλειοψηφία των ερευνών γύρω από τον κατώτατο μισθό, για να προσεγγίσει πιο αξιόπιστα την πραγματικότητα, προσπαθεί να απεγκλωβιστεί από τις αυστηρές και άλλοτε ανεδαφικές υποθέσεις τους. Για την πληρότητα της ανάλυσής μας κρίνεται απαραίτητη η αναφορά στα αποτελέσματα των συγκεκριμένων ερευνητικών τάσεων.

Σύμφωνα με το αρχέτυπο της συμβατικής σχέσης (Θεοχαράκης 2005), η υπόθεση της ανταγωνιστικής αγοράς αποτελεί

μια από τις βασικότερες υποθέσεις πάνω στην οποία χιτίζεται η ερμηνεία για τη λειτουργία των σύγχρονων οικονομιών. Η ύπαρξη κατώτατων μισθών στην αγορά εργασίας δημιουργεί στρεβλώσεις. Τυπικά, σε μια ανταγωνιστική αγορά εργασίας το σημείο ισορροπίας που προσδιορίζει το επίπεδο απασχόλησης στην οικονομία καθορίζεται από έναν μισθό που με τη σειρά του ισούται με το οριακό προϊόν εργασίας. Έτσι, σε περίπτωση καθορισμού ενός κατώτατου μισθού ο οποίος είναι υψηλότερος από τον μισθό ισορροπίας, το ανταγωνιστικό υπόδειγμα παράγει ανεργία. Προς αποφυγή αυτής της ανεπιθύμητης επίπτωσης, η πρώτη μεταπολεμική σκέψη πρότεινε την προώθηση στοχευμένων [targeted] οικονομικών ενισχύσεων στη βάση μιας ποικιλίας κριτηρίων, όπως —μεταξύ άλλων— ο αριθμός μελών του κάθε νοικοκυριού (Stigler 1946), ή ειδικά σχεδιασμένα προγράμματα κατάρτισης (Feldstein 1973)⁷ με σκοπό τη βελτίωση της παραγωγικότητας του εργατικού δυναμικού. Τι συμβαίνει, όμως αν εισάγουμε και άλλες περισσότερο ρεαλιστικές υποθέσεις στο συμβατικό υπόδειγμα, όπως προτείνουν οι προσεγγίσεις του μονοψωνίου, του μονοπωλίου και της αναζήτησης και σύζευξης στην αγορά εργασίας; Δηλαδή, τι συμβαίνει όταν η επιχείρηση έχει τη δυνατότητα να ασκεί έλεγχο είτε στους μισθούς (μονοπώλιο)⁸ είτε στις τιμές (μονοψώνιο)⁹ ή όταν αναζητούνται τα κατάλληλα προσόντα στον κατάλληλο μισθό μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών (υποδείγματα αναζήτησης εργασίας);

Σε μια μονοψωνιακή αγορά εργασίας, η αύξηση των αμοιβών στο κατάλληλο επίπεδο μέσα από την επιβολή κατώτατου μισθού ενισχύει το επίπεδο απασχόλησης¹⁰ αυξάνοντας παράλληλα τα κόστη και τις τιμές (Maurice 1974).¹¹ Εν συνεχεία, η

7. Για μία κριτική επί του θέματος των στοχευμένων παροχών βλ. Μισσός (2019) και Missos (2021).

8. Η καμπύλη οριακού εσόδου είναι κάτω από την καμπύλη ζήτησης.

9. Η καμπύλη οριακού κόστους είναι πάνω από την καμπύλη προσφοράς.

10. Η προσέγγιση του μονοψωνίου έχει κάποια επιρροή ακόμα και στην πιο σύγχρονη βιβλιογραφία. Βλ. Manning (2011) και Giuliano (2013).

11. Για μια περισσότερο αναλυτική παρουσίαση των τριών υποδειγμάτων βλ. Belman & Wolfson (2014), Θεοχαράκης (2018) και Πασσάς (2020).

θεωρία του αποτελεσματικού μισθού αποτελεί μια βελτιωμένη, πιο ρεαλιστική εκδοχή του μονοψωνίου, εισάγοντας την ύπαρξη πολλών εργοδοτών που προσλαμβάνουν εργαζόμενους με βάση την παραγωγικότητά τους (Shapiro & Stiglitz 1984). Σε αυτό το πλαίσιο, οι Rebitzer & Taylor (1991: 6-8) εξετάζουν την ανάγκη επιβολής ενός κατώτατου, και άρα αποτελεσματικού μισθού για την εξασφάλιση ικανοποιητικών επιπέδων παραγωγικότητας, απελευθερώνοντας ταυτόχρονα πόρους από τις επιχειρήσεις (όπως π.χ. κόστος επίβλεψης από επιφορτισμένους επόπτες εργασίας).

Παράλληλα με τις παραπάνω θεωρητικές εξελίξεις, η σταδιακή διαμόρφωση της θεσμικής σχολής, αν και ως μειοψηφικό ρεύμα, άσκησε κριτική σε αυτά τα υποδείγματα στη βάση του ρεαλισμού τους. Σύμφωνα με τους θεσμικούς, η αγορά εργασίας δεν είναι σαν τις υπόλοιπες αγορές, τόσο μάλλον ανταγωνιστική, με την κρατική ρύθμιση να είναι αναγκαία για την επίτευξη αποτελεσματικών κατανομών. Η σύγχρονη εμπειρική αμφισβήτηση των παραδοχών της παραδεδομένης θεωρίας ξεκινάει ιστορικά με τον Lester (1947: 142-148), ο οποίος υποστήριξε ότι οι εργαζόμενοι στις ΗΠΑ δεν αμείβονται στη βάση του οριακού προϊόντος εργασίας τους, δηλαδή ότι δεν ισχύουν οι υποθέσεις του τέλει ανταγωνισμού. Από μια άλλη σκοπιά, ο Lovell (1972), ασκώντας κριτική στην εγκυρότητα των συμβατικών οικονομετρικών μελετών, διέκρινε πως ποικίλοι παράγοντες που δεν σχετίζονται με τον κατώτατο μισθό αυξάνουν την ανεργία, ειδικά των νέων. Ως τέτοιους κατέταξε την έλλειψη εμπειρίας, εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης.

Τελικά, η πρώτη περίοδος αναφορικά με τη συζήτηση γύρω από τον κατώτατο μισθό στιγματίζεται καθοριστικά από τη μελέτη των Brown et al. (1982), σύμφωνα με την οποία σχεδόν όλες οι οικονομετρικές μελέτες καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι ο κατώτατος μισθός μειώνει την απασχόληση (συγκεκριμένα καταλήγει στην εκτίμηση ότι αύξηση του κατώτατου μισθού κατά 10% μειώνει την απασχόληση στους έφηβους κατά 1-3% και λιγότερο στους νέους) και αυξάνει την ανεργία, είτε λάβουμε υπόψη χρονολογικά είτε διαστρωματικά δεδομένα.

Με τον τρόπο αυτόν η συζήτηση μετατοπίζεται αποκλειστικά στο τεχνικό σκέλος των προσεγγίσεων και ανανεώνεται ύστερα από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, μέσω της ερευνητικής προσπάθειας που είναι γνωστή ως *Νέα Έρευνα για τον Κατώτατο Μισθό* [New Minimum Wage Research] και η οποία βασίζεται σε νέες τεχνικές εμπειρικής ανάλυσης και χρήσης νέων βάσεων δεδομένων (π.χ. χρήση δεδομένων πάνελ και μικροδομένων).

Δύο βασικές ερευνητικές τάσεις που ξεχωρίζουν εκπροσωπούνται από τους Card, Krueger και Katz και από τους Neumark και Wascher. Οι μεν πρώτοι αναπτύσσουν την επιχειρηματολογία τους τασσόμενοι υπέρ της κρατικής ρύθμισης στη θέσπιση κατώτατων μισθών, ενώ οι τελευταίοι προσεγγίζουν το ζήτημα από την πλευρά της αυτορρύθμισης. Και στις δύο περιπτώσεις, οι συλλογικές διαπραγματεύσεις απουσιάζουν ως ενδεχόμενο. Ο Card (1992), εξετάζοντας την περίπτωση της Καλιφόρνιας μέσα από ερευνητικά δεδομένα που είχαν τον χαρακτήρα πειράματος [quasi-experiment]—και όχι απλώς δείγματος—, συμπεραίνει πως ένας στους δέκα εργαζόμενους επωφελήθηκε από τη θέσπιση του νέου αυξημένου κατώτατου μισθού.¹² Υπό την προϋπόθεση ότι η οικονομία βρίσκεται σε επεκτατική φάση, υποστήριξε ότι η αύξηση του κατώτατου μισθού αυξάνει την απασχόληση και μειώνει την ανεργία, ενώ τα αποτελέσματα είναι θετικότερα για τους νέους. Αντίθετα, οι Neumark & Wascher (1992) χρησιμοποιώντας δεδομένα πάνελ καταλήγουν στο ότι η απασχόληση των νέων μειώνεται κατά 1,5-2% για κάθε αύξηση του κατώτατου μισθού κατά 10%. Τα αποτελεσματά τους στηρίζονται μεν στο ανταγωνιστικό υπόδειγμα, αλλά με τις επιπτώσεις να περιορίζονται αρκετά από τη θέσπιση ενός υποκατώτατου μισθού για τους νέους κάτω των 21 ετών. Ο κατακερματισμός του κόσμου της εργασίας στη βάση της ηλικιακής διάκρισης αντικατοπτρίζει την απέχθεια για κλαδική διάκριση που απορρέει από τη διαδικασία συλλογικών διαπραγματεύσεων. Επίσης, άλλη μία παράμετρος που θα πρέπει να ληφθεί υπόψη στην άσκηση

12. Κατά βάση έφηβοι, νέοι και ανειδίκευτοι εργάτες.

πολιτικής αφορά τη θετική συσχέτιση μεταξύ του κατώτατου μισθού και των αποχωρήσεων από τη βασική εκπαίδευση, με τον υψηλό κατώτατο μισθό να αποτελεί ισχυρό κίνητρο προς τους νέους να στραφούν στην αγορά εργασίας. Το τελικό αποτέλεσμα εμφανίζεται αρνητικό αφού η απασχόληση των νέων μειώνεται και κάποιοι εξ αυτών σταματούν τις σπουδές τους για να εισέλθουν —ανεπιτυχώς— στην αγορά εργασίας (Neumark & Wascher 1995).

Περαιτέρω, στις μελέτες των Card et al. (1994) και Card και Krueger (2015) η κριτική επεκτείνεται πέραν της αναλυτικής τεκμηρίωσης στη στατιστική και μεθοδολογική αναξιοπιστία των βασικών αποτελεσμάτων της προηγούμενης προσέγγισης. Οι εργασίες των Katz και Krueger (1992) και Card και Krueger (1994: 772-784), επικεντρώνόμενες στον κλάδο των ταχυφαγείων που στη συντριπτική του πλειοψηφία απαρτίζεται από χαμηλόμισθους εργαζομένους, καταλήγουν στο ότι η αύξηση του κατώτατου μισθού ενίσχυσε το επίπεδο απασχόλησης. Μάλιστα, η έρευνα των Katz και Krueger (1992), αξιοποιώντας τη μέθοδο που ανέπτυξε ο Card (1992), εξετάζει τη διαφορά στην απασχόληση υπό το πρίσμα δύο περιόδων, ενώ η μελέτη των Card και Krueger (1994) πάει ένα ακόμα βήμα πιο πέρα, καθώς διακρίνεται από την πρωτοτυπία εφαρμογής της μεθόδου της ‘διαφοράς των διαφορών’ [difference-in-differences]. Συγκεκριμένα, οι ερευνητές σύγκριναν τη διαφορά στην απασχόληση του κλάδου των ταχυφαγείων πριν και μετά την αύξηση του κατώτατου μισθού στις πολιτείες Νιου Τζέρσεϊ και Πενσυλβάνια όπου, κατά την ίδια περίοδο, ο κατώτατος μισθός παρέμεινε σταθερός. Ύστερα από μια εξαντλητική επισκόπηση των μέχρι τότε ερευνών τους γύρω από το επίμαχο ζήτημα, οι Card και Krueger (1995) καταλήγουν πως ‘είναι αναγκαίο να επαναδιατυπώσουμε το σύνολο των θεωρητικών υποδειγμάτων που εφαρμόζονται στην αγορά εργασίας των χαμηλά αμειβόμενων κλάδων, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός πως αυξήσεις στον κατώτατο μισθό δεν μειώνουν απαραίτητα την απασχόληση [...]. Υποδείγματα στα οποία οι επιχειρήσεις έχουν μια ευχέρεια στον καθορισμό των μισθών είναι συνήθως πιο εφικτό να εξηγήσουν ένα ευρύτερο

φάσμα αντιδράσεων σε μια αύξηση του κατώτατου μισθού. Αυτή η τροποποίηση και/ή άλλες προσθήκες στο συμβατικό υπόδειγμα μπορούν να είναι πιο χρήσιμες για να βελτιώσουν προβλεπτικές ικανότητες της οικονομικής θεωρίας στην αγορά εργασίας' (Card & Krueger 1995: 397).¹³

Στο τέλος της δεκαετίας του 1990, η χρήση διαφορετικών τεχνικών διευρύνθηκε. Μέσω της ανάπτυξης υποδειγμάτων που κάνουν χρήση χρονικών υστερήσεων οι Baker et al. (1999) επαναφέρουν τις βασικές θέσεις των Neumark και Wascher, καταλήγοντας ότι μια αύξηση του κατώτατου μισθού είναι πιθανό να εμφανίζει βραχυχρόνια θετικές συνέπειες στην απασχόληση, αλλά μεσο-μακροχρόνια οι επιχειρήσεις εξωθούνται στο να υποκαταστήσουν την πλέον πιο ακριβή εργασία με κεφαλαιακό εξοπλισμό και η απασχόληση, τελικά, επηρεάζεται αρνητικά. 'Το τελικό συμπέρασμα από τη βιβλιογραφία με τη χρήση δεδομένων πάνελ είναι πως στην επίδραση των κατώτατων μισθών οι υστερήσεις φαίνεται ότι έχουν σημασία', καταλήγουν οι Neumark και Wascher (2006: 21).¹⁴

Οι ιδέες που απορρέουν από την αντιπαράθεση των δύο ερευνητικών τάσεων της συμβατικής σκέψης δεν κατέληξαν σε κάποιου είδους συμφωνία, αλλά συνέχισαν να επιμένουν στη διερεύνηση της αξιοπιστίας των υποθέσεων, της αμεροληψίας των μεθόδων, της ποιότητας των δεδομένων και του χαρακτήρα των ανεξάρτητων μεταβλητών (συνολικοί εργαζόμενοι ή συνολικές ώρες εργασίας, απόλυτες ή σχετικές),¹⁵ αφήνοντας πολλά αναπάντητα ερωτήματα για το ποια εκ των δύο προσεγγίσεων είναι η περισσότερο αποτελεσματική για τη χάραξη πολιτικής.

13. Η μετάφραση του παραθέματος από τους γράφοντες.

14. Η μετάφραση του παραθέματος από τους γράφοντες.

15. Ενώ οι Card, Jueger & Jatz χρησιμοποιούν το ύψος του ονομαστικού μισθού, οι Neumark & Wascher χρησιμοποιούν ως μέτρο του κατώτατου μισθού τον δείκτη Jaitz, δηλαδή τον λόγο του κατώτατου μισθού προς τον μέσο μισθό, κάνοντας όμως, με αυτόν τον τρόπο, το υπόδειγμα να επηρεάζεται και από άλλες μεταβολές της οικονομίας που είναι άσχετες με την αύξηση του κατώτατου μισθού.

Συνοπτικά, οι μεθοδολογικές προσεγγίσεις¹⁶ των Neumark και Wascher αφορούν την εισαγωγή μιας σειράς μεταβλητών για τον κατώτατο μισθό, τόσο με την κλασική μορφή απλής παλινδρόμησης, όσο και με τη χρήση πολλαπλών χρονικών υστερήσεων. Εν αντιθέσει, ο Card (1992) εισάγει στο υπόδειγμά του τη μέθοδο των πρώτων διαφορών η οποία ακολουθείται και από τους εκπροσώπους της θεσμικής σχολής. Τα αποτελέσματα που προκύπτουν από τη χρήση πολλαπλών υστερήσεων για την εξέταση περισσότερο μακροχρόνιων επιδράσεων σε σύγκριση με τις πρώτες διαφορές, ενέχουν τον κίνδυνο να επηρεάζονται και από άλλες, εξωγενείς, μακροοικονομικές μεταβλητές, οι οποίες ενδεχομένως να επιδρούν έμμεσα στα καταληκτικά συμπεράσματα (Belman & Wolfson, 2014: 21-23).

Στις δεκαετίες μετά το 2000, η εν λόγω θεωρητική διαμάχη συνέχισε να διαμορφώνει και να επηρεάζει το πεδίο συζήτησης γύρω από το ύψος του κατώτατου μισθού. Μια σειρά από μελέτες ακολούθησαν τη μεθοδολογία των Neumark και Wascher για να καταλήξουν σε παρόμοια συμπεράσματα, είτε κάνοντας χρήση δεδομένων πάνελ, όπως ο Sabia (2009), είτε μέσα από χρονολογικές σειρές με τη μέθοδο διαφοράς των διαφορών, όπως οι Sabia et al. (2012). Άλλες, αντίθετα, ενστερνίστηκαν τη μεθοδολογία των Card και Krueger. Για παράδειγμα, οι Dube, Naidu και Reich (2007) επικεντρώθηκαν στον κλάδο της εστίασης και με τη μέθοδο της διαφοράς των διαφορών κατευθύνθηκαν σε δύο βασικά συμπεράσματα. Πρώτον, η κλαδική απασχόληση δεν μειώθηκε μετά την αύξηση του κατώτατου μισθού, ενώ, δεύτερον, η μισθολογική ανισότητα αμβλύθηκε αισθητά.

Παράλληλα, οι Neumark και Wascher (2004), ερευνώντας πολλές αναπτυγμένες οικονομίες, ενσωματώνουν σε ένα υπόδειγμα τις επιδράσεις ενός κατώτατου μισθού στην απασχόληση των νέων, λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορές που υπάρχουν σε αυτές τις ούτως ή άλλως ετερογενείς αγορές εργασίας (π.χ. συλλογικές διαπραγματεύσεις, κρατική ρύθμιση, εργασιακή ευελιξία).

16. Φυσικά, υπάρχουν και άλλες, δευτερεύουσες διαφορές στα υποδείγματα, όπως το μέτρο του κατώτατου μισθού ή τα εξεταζόμενα δείγματα.

Ανάλογα με τον τύπο των αγορών εργασίας διακρίνουν πως η αύξηση του κατώτατου μισθού οδηγεί σε διαφορετικά επίπεδα μειωμένης απασχόλησης, ενώ βασικό συμπέρασμά τους είναι ότι η ύπαρξη υποκατώτατου μισθού για τους νέους δεν επηρεάζει ουσιαστικά την συνολική απασχόληση. Πάντως, αξίζει να σημειωθεί ότι οι Neumark και Wascher (2006: 120) καταλήγουν πως η μέση αρνητική επίδραση του κατώτατου μισθού στην απασχόληση της κοινωνικής ομάδας που επηρεάζεται περισσότερο, δηλαδή των νέων [teenagers], δεν θεωρείται πλέον στο 1-3%, αλλά έχει περιοριστεί μόλις στο 0-1%. Η σημασία του εν λόγω ευρήματος έγκειται στο ότι σταδιακά σηματοδότησε μια περισσότερο ανεκτική στάση έναντι της πολιτικής για την τόνωση του κατώτατου μισθού διεθνώς.

Σε συνέχεια της ερευνητικής παράδοσης του Card, η εκτενής βιβλιογραφική επισκόπηση των Belman και Wolfson (2014) εστιάζει στη διερεύνηση εκείνων των οικονομικών μεταβλητών που επηρεάζονται περισσότερο από τις μεταβολές του κατώτατου μισθού. Όπως σημειώνουν, ‘τα δεδομένα μάς οδηγούν στο συμπέρασμα ότι μετριοπαθείς αυξήσεις στον κατώτατο μισθό αποτελούν ένα χρήσιμο μέσο μισθολογικής αναβάθμισης του κατώτερου τμήματος της εισοδηματικής κατανομής με ελάχιστη έως και μηδενική επίδραση στο επίπεδο και στις ώρες απασχόλησης. Αυτά τα αδιάσειστα οφέλη αποτελούν τη βάση για τη χρήση του εργαλείου [του κατώτατου μισθού] στην άσκηση πολιτικής’ (Belman & Wolfson 2014: 401).¹⁷ Παράλληλα, στην εργασία τους αναδεικνύουν το πώς για ορισμένες διαπραγματευτικά αδύναμες ομάδες (όπως τους νέους ή τις γυναίκες εργαζόμενες) οι επιπτώσεις εμφανίζονται περισσότερο περιορισμένες ενώ, με βάση το κριτήριο της εκπαίδευσης, η βιβλιογραφία —υποστηρίζουν— βρίσκεται σε αρκετά πρώιμο στάδιο.

Η συναίνεση των εκπροσώπων της κυρίαρχης σκέψης προσδιορίστηκε από τον πλήρη εκτοπισμό της συζήτησης για τους τρόπους καθορισμού του κατώτατου μισθού και από την υπόθεση ενός νομικού πλαισίου, που θα στήριζε τις αποφάσεις

17. Η μετάφραση του παραθέματος από τους γράφοντες.

του σε πορίσματα επιτροπών εμπειρογνομόνων. ‘Η νομοθεσία του κατώτατου μισθού δεν είναι απλά ένα μέτρο οικονομικής πολιτικής, αλλά μια αντανάκλαση και αποκρυστάλλωση πολύ ευρύτερων κοινωνικών και οικονομικών διαδικασιών. Από αυτή τη σκοπιά, παρουσιάζεται πιο άμεσα ως ένα μέτρο που δυναμικά μετατοπίζει τον συσχετισμό δύναμης προς το μέρος των διαπραγματευτικά πιο αδύναμων τμημάτων του εργατικού δυναμικού’ (Fine 1998: 232).¹⁸ Κατά συνέπεια, η μεταστροφή των εμπειρικών μελετών της κυρίαρχης σκέψης και οι αποστάσεις που σταδιακά έλαβαν από τα πορίσματα των υποδειγμάτων του παρελθόντος πρέπει να αναγνωσθούν από τη σκοπιά της ανάγκης μετατόπισης του κέντρου ελέγχου της εισοδηματικής πολιτικής και, κατά συνέπεια, της τάσης για συρρίκνωση της ισχύος της συνδικαλιστικής εκπροσώπησης.

3. Συνοπτική επισκόπηση της συζήτησης για τον κατώτατο μισθό στην Ελλάδα

Για δύο ολόκληρες δεκαετίες, το θεσμικό πλαίσιο των συλλογικών διαπραγματεύσεων στην Ελλάδα ακολουθούσε τις διατάξεις του ν.1876/90 όπου —μεταξύ άλλων— αναγνωριζόταν η υποχρέωση των εργοδοτών να προσέλθουν στη διαπραγμάτευση, η επέκτασή τους σε όλο το φάσμα των εργασιακών σχέσεων και η δημιουργία ανεξάρτητου οργανισμού επίλυσης συλλογικών διαφορών. Παράλληλα, το σύνολο των εργαζομένων καλυπτόταν από Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας (ΕΓΣΣΕ), γεγονός το οποίο διαμόρφωνε έναν γενικό κατώτατο μισθό που επιδρούσε στην άμβλυνση των μισθολογικών ανισοτήτων. Όπως παρατηρούν οι Κουζής και Καψάλης (2020), οι ουσιαστικές μεταβολές της εν λόγω νομοθεσίας επήλθαν μετά το 2010, την περίοδο εφαρμογής των ΠΟΠ. Συγκεκριμένα, με τον ν.4046/12 η ΕΓΣΣΕ καταργήθηκε, ο κατώτατος μισθός μειώθηκε και δόθηκε η δυνατότητα άμεσης μονομερούς μισθολογικής

18. Η μετάφραση του παραθέματος από τους γράφοντες.

προσαρμογής χωρίς τη συναίνεση των εργαζομένων. Τέλος, με τον ν.4093/12 προβλέφθηκε ο καθορισμός του κατώτατου μισθού μέσω υπουργικής απόφασης, έπειτα από διαβούλευση με εκπροσώπους των κοινωνικών εταίρων, το σώμα των οποίων διατηρούσε πλέον καθαρά γνωμοδοτικό χαρακτήρα. Έτσι, η εισοδηματική πολιτική πέρασε στον έλεγχο της κυβέρνησης, η χάραξη οικονομικής πολιτικής της οποίας δεσμευόταν από την τήρηση του εργασιακού πλαισίου που όριζαν τα ΠΟΠ.

Οι εν λόγω μεταρρυθμίσεις εφαρμόστηκαν στον απόηχο των βασικών θέσεων που απέρρεαν από τη διεθνή βιβλιογραφία, μιας και το παλαιότερο νομικό καθεστώς θεωρείτο ότι ενίσχυε υπερβολικά τον διαπραγματευτικό ρόλο των εργαζομένων. Επιπλέον, η παραγωγή ερευνητικών εργασιών παρασυρόταν από τη διεθνή τάση εκτοπισμού των συνδικάτων από τη διαδικασία καθορισμού και ακολουθούσε την επίσημη ευρωπαϊκή πολιτική εναντίον της διεκδίκησης των μισθολογικών αυξήσεων, υπό το φόβο δημιουργίας πληθωριστικών τάσεων.

Κατά κύριο λόγο, η εμπειρική διερεύνηση του κατώτατου μισθού στην Ελλάδα συνιστά ένα κατακεραματισμένο πεδίο με διαφοροποιημένη εστίαση και για διαφορετικές χρονικές περιόδους. Από τον περιορισμένο κύκλο ερευνητών που καταπιάστηκαν με το θέμα, η Koutsogeorgopoulou (1994), μελετώντας την περίοδο 1962 έως 1987, εξηγεί πώς ο κατώτατος μισθός στον κλάδο της μεταποίησης επηρεάζει αρνητικά την απασχόληση κατά μισή με μία ποσοστιαία μονάδα, και ο Karageorgiou (2004), ο οποίος ασχολείται με την περίοδο 1974-2001, καταλήγει σε αρνητικό, αλλά μη στατιστικά σημαντικό αντίκτυπο του κατώτατου μισθού στην απασχόληση των νέων. Παρ' όλα αυτά, η δημόσια διαβούλευση για την αναπροσαρμογή του κατώτατου μισθού μέσω υπουργικής απόφασης το 2019 φαίνεται πως ενεργοποίησε τη συζήτηση για τις επιδράσεις του στην οικονομία γενικότερα και στην απασχόληση ειδικότερα. Ιδιαίτερη αφορμή αποτέλεσε η δραστηκή περικοπή του κατώτατου μισθού και η εισαγωγή υποκατώτατου για τους νέους το 2012. Όπως σημειώθηκε προηγουμένως, το δεύτερο Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής αποτέλεσε εφελτήριο ριζικών αλλαγών του ενα-

πομείναντος πλαισίου εργασιακών σχέσεων που έθετε ως στόχο τη βελτίωση των όρων ανταγωνιστικότητας της οικονομίας και των επιχειρήσεων (Κουζής 2016).¹⁹ Ως απότοκο των παραπάνω εξελίξεων, η έρευνα για τον υποκατώτατο μισθό στην Ελλάδα βρήκε πρόσφορο έδαφος στην περίοδο 2012-2018, κατά την οποία αυτός θεσμοθετήθηκε.

Συγκεκριμένα στις εργασίες των Yannelis (2014) και Karakitsios (2016) προϋποτίθεται η υποκατάσταση εργασίας με εργασία [labour-labour substitution], δηλαδή οι έρευνες στηρίζονται στην υπόθεση ότι οι εργαζόμενοι που ανήκουν στην ίδια ηλικιακή ομάδα έχουν περίπου αντίστοιχο επίπεδο δεξιοτήτων και γνώσεων και βρίσκονται σε παρόμοιες εργασιακές και οικονομικές συνθήκες ώστε να μπορούν να υποκατασταθούν με σχετική ευκολία. Χρησιμοποιώντας τη μέθοδο της διαφοράς των διαφορών και λαμβάνοντας δείγμα εργαζομένων ηλικίας 22 με 27 ετών και 20 με 29 ετών αντίστοιχα, καταλήγουν ξεχωριστά μεταξύ τους, πως η μείωση του κατώτατου μισθού των νέων κάτω των 25 ετών (θέσπιση υποκατώτατου μισθού) οδήγησε σε σχετική αύξηση (ή σε μικρότερη απόλυτη μείωση) της απασχόλησής τους σε σχέση με αυτούς που είναι 25 ετών και άνω. Παράλληλα, ο Karakitsios (2016) επιβεβαιώνει και μέσω δεδομένων πάνελ τη σχετική αύξηση της απασχόλησης των νέων μέχρι 24 ετών σε σχέση με τους 25 ετών και άνω, ενώ κρίσιμο παράγοντα επίδρασης στην απασχόληση αποτελεί και το επίπεδο εκπαίδευσης των εργαζομένων.

Ακολουθώντας το ίδιο πλαίσιο ερευνητικού διαλόγου, η εργασία των Kakoulidou et al. (2018) καταλήγει πως για την ίδια περίοδο ο υποκατώτατος μισθός δεν ωφέλησε την απασχόληση των νεότερων ηλικιακών ομάδων. Σύμφωνα με την εν λόγω προσέγγιση, η υπόθεση της υποκατάστασης εργασίας με εργασία δεν ισχύει στην ελληνική οικονομία. Πρώτον, η

19. Το ζήτημα της ανταγωνιστικότητας [competitiveness] και της σχέσης της με το μέσο επίπεδο των μισθών και την παραγωγικότητα μένει εκτός της παρούσας διερεύνησης. Για μια εμπειριστατωμένη ανάλυση επί αυτού βλ. JEPE (2021).

σχετική μείωση του κατώτατου μισθού των νέων μέχρι 24 ετών οδήγησε σε αντίστοιχα σχετική μείωση της προσφοράς εργασίας σε σύγκριση με τη μεγαλύτερη ηλικιακή ομάδα. Δεύτερον, οι επιχειρήσεις φαίνεται πως επέλεξαν να διατηρήσουν καταρτισμένους εργαζόμενους που αντεπεξέρχονταν στις ανάγκες τους και όχι την ελαφρώς φθηνότερη μεν, ανειδίκευτη δε, εργασία που τους προσφερόταν ως εναλλακτική. Τέλος, στην έρευνα του Πασσά (2020) εντοπίζεται ότι ο ρυθμός μεταβολής του ποσοστού απασχόλησης ως εξαρτημένη μεταβλητή έχει θετική σχέση με το ποσοστό μεταβολής του κατώτατου μισθού, όταν λαμβάνεται ταυτόχρονα υπόψη η επίδραση παραγόντων που ελέγχουν για μεταβολές στην προσφορά και τη ζήτηση εργασίας. Το αποτέλεσμα αυτό είναι στατιστικά σημαντικό όχι μόνο για τις μεγάλες ηλικιακές ομάδες, αλλά ιδίως και για τις μικρότερες, αμφισβητώντας ευθέως τη συμβατική σκέψη.

Καθώς οι μεθοδολογίες που ακολουθούνται για την περίπτωση της Ελλάδας είναι ιδιαίτερες διαφοροποιημένες και αρκετά ασαφείς ώστε να υπάρχει κάποια σχετική συμφωνία μεταξύ των ερευνών, η επόμενη ενότητα εισάγει μία απλή και ευθεία σχέση που είναι ικανή να αποδώσει τις βασικές τάσεις της ελληνικής αγοράς εργασίας, ενώ εξετάζει και τα δεδομένα για την επίδραση στην ανισότητα των μισθωτών κατά την αναπροσαρμογή του 2019

4. Καταγραφή επιδράσεων στην ανισότητα εισοδήματος των μισθωτών και της απασχόλησης στην Ελλάδα

Η ανάλυση που ακολουθεί χαρακτηρίζεται από έναν διττό σκοπό. Πρώτον, επικεντρώνεται στην απόφαση για αύξηση του κατώτατου μισθού τον Φεβρουάριο του 2019, εξετάζοντας την επίδραση της αναπροσαρμογής του στην ανισότητα εισοδήματος μεταξύ των μισθωτών. Δεύτερον προβαίνει σε μία εμπειρική διερεύνηση των μακροχρόνιων επιδράσεων των μεταβολών του κατώτατου μισθού στην απασχόληση στην Ελλάδα, κάνοντας χρήση ενός

οικονομετρικού υποδείγματος για την περίοδο 1995 έως 2019. Συνδυαστικά, τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ότι τόσο η μακροχρόνια πολιτική διαπραγμάτευσης του κατώτατου μισθού όσο και η απόφαση για μερική επαναφορά της αγοραστικής του δύναμης (το 2019), δεν επιβεβαιώνουν κανένα σενάριο αναφορικά με τις δυσμενείς επιπτώσεις που προβλέπονται από το κυρίαρχο αφήγημα για τη λειτουργία της αγοράς εργασίας.

Τα στοιχεία για τη μελέτη ανισότητας αντλούνται από τις βάσεις δεδομένων των Έρευνών Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης (SILC) των ετών 2018 και 2019 για την Ελλάδα. Οι δειγματοληπτικές έρευνες της SILC είναι ετήσιες, εκπονούνται υπό την εποπτεία της ΕΛΣΤΑΤ και καταγράφουν μια ευρεία γκάμα μεταβλητών αναφορικά με το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών της επικράτειας, καθώς και την επίδραση του συστήματος κοινωνικής προστασίας στην εισοδηματική ανισότητα. Ενώ τα δεδομένα των ερευνών αντανακλούν το επίπεδο εισοδήματος της προηγούμενης χρονιάς, υπάρχουν ορισμένες μεταβλητές που αποτυπώνουν την τρέχουσα κατάσταση των μελών των νοικοκυριών. Μία εξ αυτών είναι και τα ακαθάριστα έσοδα από εργασία. Έτσι, παρέχεται η δυνατότητα σύγκρισης των εισοδημάτων μεταξύ των ετών 2018 και 2019, δηλαδή πριν και μετά την αναθεώρηση του κατώτατου μισθού.

Εξετάζοντας τα αποτελέσματα των αναλύσεων των δεδομένων που αφορούν τους μισθωτούς, παρατηρούμε τις μεταβολές μιας σειράς εύληπτων δεικτών. Αρχικά, ο δείκτης $p90/p10$ εξετάζει την ανώτερη τιμή [upper bound] του 9ου δεκατημέριου (δηλαδή του 10% του πληθυσμού των μισθωτών που λαμβάνουν το υψηλότερο εισόδημα από εργασία) προς την αντίστοιχη—ανώτερη—τιμή του 1ου (δηλαδή του 10% του πληθυσμού των μισθωτών που λαμβάνουν το χαμηλότερο εισόδημα από εργασία). Με άλλα λόγια, το απλό μέτρο ανισότητας εξετάζει την απόσταση μεταξύ των δύο απομακρυσμένων εισοδηματικών ομάδων. Κατ' αντίστοιχο τρόπο ορίζονται και οι υπόλοιποι δείκτες όπως, $p90/p50$ και $p75/p25$, συγκρίνοντας τιμές μεταξύ διαφορετικών σημείων της κατανομής.

Πίνακας 1: Δείκτες ανισότητας του συνόλου των μισθωτών, 2018 και 2019, Ελλάδα

	2018	2019	% διαφορά
p90/p10	3,40	3,26	-4,2%
p90/p50	1,8	1,8	0,0%
p75/p25	1,849	1,79	-3,2%
Gini	27,71	27,25	-1,6%
Std. Dev.	694,03	676,38	-2,5%

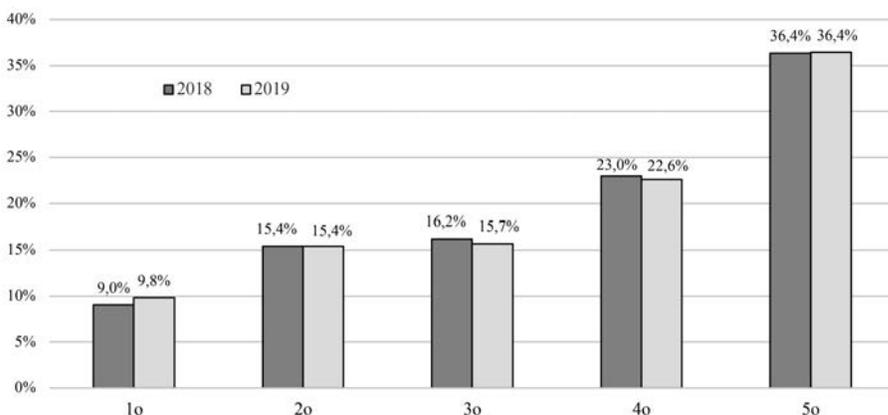
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία μικροδομημένων SILC

Όπως αποτυπώνεται στον Πίνακα 1, μεταξύ των ετών 2018 και 2019, ο δείκτης p90/p10 μειώνεται κατά 4,2%, ενώ ο p90/p50 παραμένει σταθερός. Η απόσταση μεταξύ των πιο απομακρυσμένων τιμών υπολογίζεται μειωμένη ύστερα από την αύξηση του κατώτατου μισθού, ενώ η αναπροσαρμογή του Φεβρουαρίου 2019 μοιάζει να μην επιφέρει κάποια σημαντική μεταβολή στη σχετική θέση μεταξύ της ανώτερης τιμής (p90) και εκείνης που υπολογίζεται από το 5ο δεκατημόριο (p50). Από την άλλη μεριά, η διαφορά μεταξύ 75ου και 25ου εισοδηματικού εκατοστημορίου (p75/p25) εμφανίζεται επίσης μειωμένη κατά 3,2%. Στο ίδιο μήκος κύματος καταγράφονται και οι τιμές του ευρέως διαδεδομένου δείκτη ανισότητας *Gini* ο οποίος σημειώνει πτώση κατά 1,6%. Παράλληλα, η τυπική απόκλιση [std. dev.] προσαρμόζεται σε χαμηλότερο επίπεδο, γεγονός που καταγράφει ότι το 2019 το σύνολο των αποστάσεων των τιμών της εισοδηματικής κατανομής από τον ελάχιστο μέσο όρο ήταν μικρότερο από το αντίστοιχο του 2018 – δηλαδή πριν από την αναθεώρηση του κατώτατου μισθού.

Αντίστοιχα, στο Διάγραμμα 1 απεικονίζεται το ποσοστιαίο μερίδιο εισοδήματος από μισθωτή εργασία, διαχωρίζοντας τον πληθυσμό σε πέντε ισοπληθείς εισοδηματικές ομάδες. Όπως είναι εμφανές, το πρώτο πεμπτημόριο –δηλαδή το χαμηλότερο 20% των μισθωτών– εμφανίζεται να αυξάνει το μερίδιό του κατά 0,8

ποσοστιαίες μονάδες. Η εν λόγω μεταβολή φαίνεται ότι επιμοιράζεται μεταξύ του τρίτου και του τέταρτου πεμπτημορίου. Κατά συνέπεια, η μεταβολή του κατώτατου καταγράφει μια σχετικά ευεργετική επίδραση στο εισόδημα των χαμηλόμισθων. Από τα στοιχεία προκύπτει ότι μεταξύ του 2018 και 2019 ο μέσος μισθός του πρώτου πεμπτημορίου αυξήθηκε κατά 5,4%, ενώ στα υπόλοιπα οι αντίστοιχες ποσοστιαίες μεταβολές είναι πολύ μικρές, έως αμελητέες.

Διάγραμμα 1: Ποσοστιαία μερίδια εισοδήματος από εργασία ανά πεμπτημόριο πληθυσμού, 2018 και 2019, Ελλάδα

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία μικροδεδομένων της SILC

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί ότι η παραπάνω ανάλυση αφορά το σύνολο των μισθωτών που περιλαμβάνονται στις δειγματοληπτικές έρευνες της SILC του 2018 και 2019 αντίστοιχα. Ως εκ τούτου, η μελέτη της επίδρασης της ανισότητας από την αύξηση του κατώτατου μισθού τον Φεβρουάριο του 2019 προτρέπει στον διαχωρισμό του εν λόγω δείγματος μεταξύ εργαζόμενων πλήρους και μερικής απασχόλησης και την επικέντρωσή μας στην πρώτη, πολυπληθέστερη, κατηγορία.

Αναφορικά με τους εργαζόμενους μισθωτούς πλήρους απασχόλησης τα δεδομένα του Πίνακα 2 αποτυπώνουν μια σχετικά

αντίστοιχη εικόνα με εκείνη που καταγράφηκε για το σύνολο των εργαζομένων. Συγκεκριμένα, ο δείκτης p90/p10 μειώνεται κατά 3,6%, ο p90/p50 κατά 0,9% και ο p75/p25 παραμένει σταθερός. Τα δεδομένα συντείνουν στο ότι η απόσταση μεταξύ των ακραίων δεκατημορίων αμβλύνεται – αν και λιγότερο απ’ ό,τι στην περίπτωση του γενικού συνόλου των μισθωτών. Συμπληρωματικά, ο δείκτης *Gini* καταγράφει επίσης μείωση κατά 1,2% και το σύνολο των αποστάσεων των παρατηρούμενων τιμών από τον μέσο όρο της κατανομής, όπως αυτό εκφράζεται από την τυπική απόκλιση, περιορίζεται κατά 2,6%.

Πίνακας 2: Δείκτες ανισότητας των μισθωτών πλήρους απασχόλησης, 2018 και 2019, Ελλάδα

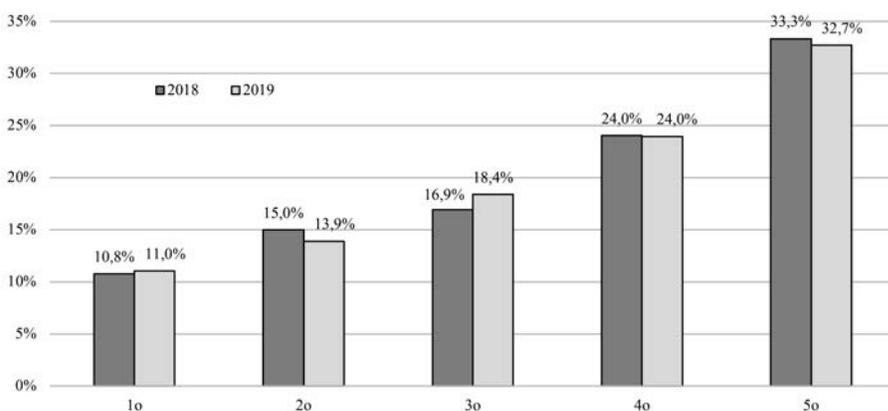
	2018	2019	% διαφορά
p90/p10	2,87	2,77	-3,6%
p90/p50	1,74	1,72	-0,9%
p75/p25	1,75	1,75	0,0%
Gini	25,17	24,87	-1,2%
Std. Dev.	691,00	673,31	-2,6%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία μικροδεδομένων SILC

Στη συνέχεια, το Διάγραμμα 2 αποτυπώνει τα ποσοστιαία μερίδια εισοδήματος των μισθωτών πλήρους απασχόλησης, έχοντας χωρίσει τον πληθυσμό τους σε πεμπτημόρια. Όπως παρατηρείται, μεταξύ των ετών 2018 και 2019 οι εργαζόμενοι του χαμηλότερου, πρώτου πεμπτημορίου βελτιώνουν τη σχετική τους θέση κατά ένα μικρό ποσοστό – από 10,8% σε 11% του συνολικού εισοδήματος. Επιπλέον, η σχετική θέση των εργαζόμενων του δεύτερου πεμπτημορίου περιορίζεται κατά 1,1 ποσοστιαίες μονάδες, ενώ η μεταβολή των εργαζομένων του τρίτου πεμπτημορίου είναι περισσότερο αισθητή, καθώς αυξάνεται κατά 1,5 ποσοστιαίες μονάδες. Από την άλλη μεριά, η σχετική θέση των μισθωτών που ανήκουν στο τέταρτο πεμπτημόριο παραμένει

σταθερή και εκείνη του πέμπτου μειώνεται ελαφρά, από 33,3% σε 32,7%. Πέραν της ονομαστικής αύξησης του μέσου μισθού του πρώτου πεμπτημορίου κατά 2,5% και της μείωσης του δεύτερου πεμπτημορίου κατά 1,7% όπως καταγράφονται στις έρευνες, στα υπόλοιπα πεμπτημόρια οι μεταβολές κινούνται οριακά προς τα κάτω. Συμπερασματικά, τα δεδομένα συντείνουν ότι η αύξηση του κατώτατου μισθού στους εργαζόμενους πλήρους απασχόλησης επιδρά με τέτοιο τρόπο ώστε η ανισότητα μεταξύ τους να καταγράφεται αισθητά μειωμένη στα άκρα και ελαφρά μειωμένη μεταξύ των ανώτερων τιμών και εκείνων που βρίσκονται στο μέσο της κατανομής.

Διάγραμμα 2: Ποσοστιαία μερίδια εισοδήματος από εργασία μισθωτών πλήρους απασχόλησης, ανά πεμπτημόριο, 2018 και 2019, Ελλάδα

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία μικροδεδομένων της SILC

Για τη μελέτη των μακροχρόνιων επιδράσεων του κατώτατου μισθού στην απασχόληση στην Ελλάδα επιλέγεται η εκτίμηση ενός υποδείγματος της μορφής:

$$\Delta \ln(E_{it}) = a_i + b_1 \Delta \ln(MW_{it}) + b_2 \Delta \ln(U_{it}) + b_3 \Delta \ln(F_{it}) + \varepsilon$$

όπου με E συμβολίζεται ο βαθμός απασχόλησης, με MW συμβολίζεται το επίπεδο του κατώτατου μισθού, με U το ποσοστό ανεργίας ως αντιπροσωπευτική μεταβλητή της επίδρασης της ζήτησης για εργασία και η μεταβλητή F αντιστοιχεί στον βαθμό συμμετοχής των γυναικών στο σύνολο των εργαζομένων, ως αντιπροσωπευτική μεταβλητή των συνθηκών που επικρατούν στην προσφορά εργασίας. Τα δεδομένα έχουν τη μορφή πάνελ, όπου με i συμβολίζονται οι ηλικιακές ομάδες διαστήματος πέντε ετών, ξεκινώντας από τις ηλικίες 15 ετών και καταλήγοντας στα 64 έτη, ενώ με t αναφέρονται οι ετήσιες παρατηρήσεις για την περίοδο 1995 έως 2019. Για την εκτίμηση του υποδείγματος εφαρμόζεται η μέθοδος παλινδρόμησης σταθερών επιδράσεων, σημειώνοντας ότι οι μεταβλητές εισέρχονται στο υπόδειγμα ως πρώτες διαφορές σε μορφή λογαρίθμων και κατ' επέκταση αντικατοπτρίζουν ρυθμούς μεταβολής.

Πριν από την παρουσίαση των αποτελεσμάτων, κρίνεται απαραίτητη μια συνοπτική παρουσίαση των χρησιμοποιούμενων στατιστικών δεδομένων. Το δείγμα αποτελείται συνολικά από 240 παρατηρήσεις, οι οποίες αναφέρονται σε δέκα ηλικιακές κατηγορίες με 24 ετήσιες παρατηρήσεις η κάθε μία. Παράλληλα, παρουσιάζονται στοιχεία σε σχέση με τον μέσο, την τυπική απόκλιση και άλλα χαρακτηριστικά των εν λόγω μεταβλητών. Περαιτέρω, ο Πίνακας 4 αναφέρεται στα αποτελέσματα των ελέγχων για μοναδιαία ρίζα για δεδομένα πάνελ που προτείνονται από τους Levin, Lin & Chu καθώς και τους ελέγχους για ξεχωριστή μοναδιαία ρίζα των Im, Pesaran & Shin. Από τα αποτελέσματα του Πίνακα 3 γίνεται εμφανές ότι οι μεταβλητές είναι στάσιμες σε πρώτες διαφορές, δηλαδή με τη μορφή που εισέρχονται στο υπό εξέταση υπόδειγμα, και συνεπώς μπορούμε να προχωρήσουμε στον έλεγχο του υποδείγματος.

Πίνακας 3: Περιγραφή δεδομένων

	$D(\ln E)$	$D(\ln MW)$	$D(\ln U)$	$D(\ln F)$
<i>Mean</i>	-0.006728	0.003215	0.038698	0.005594
<i>Median</i>	0.005714	0.011691	-0.001658	0.011625
<i>Maximum</i>	0.241162	0.092756	0.593064	0.162519
<i>Minimum</i>	-0.362906	-0.192198	-0.323787	-0.282567
<i>Std. Dev.</i>	0.062750	0.047451	0.160102	0.056987
<i>Skewness</i>	-1.560900	-2.629429	0.760263	-1.780508
<i>Jurtosis</i>	11.24904	12.66810	2.965971	10.20406
<i>Jarque-Bera</i>	777.9234	1211.278	23.13160	645.7933
<i>Probability</i>	0.000000	0.000000	0.000009	0.000000
<i>Sum</i>	-1.614651	0.771646	9.287445	1.342463
<i>Sum Sq. Dev.</i>	0.941086	0.538128	6.126175	0.776158
<i>Observations</i>	240	240	240	240

Πίνακας 4: Έλεγχοι για μοναδιαία ρίζα σε πάνελ (p-values)

<i>Test</i>	<i>E</i>	<i>MW</i>	<i>U</i>	<i>F</i>
<i>LLC</i>	0.0814	0.0105	0.0240	0.0000
<i>IPS</i>	0.0004	0.0000	0.0001	0.0000
<i>ADF</i>	0.0027	0.0000	0.0007	0.0000
<i>PP</i>	0.0002	0.0000	0.0009	0.0000

Στον Πίνακα 5 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της οικονομετρικής εκτίμησης του υποδείγματος.²⁰ Σύμφωνα με αυτά παρατηρείται ότι όλες οι μεταβλητές του υποδείγματος εμφανίζονται

20. Τα αποτελέσματα που παρουσιάζουμε αφορούν υπόδειγμα σταθερών επιδράσεων. Η εναλλακτική υπόθεση ενός υποδείγματος τυχαίων επιδράσεων επιλέχθηκε με τη χρήση ενός Hausman Test το οποίο υπέδειξε τη χρήση του υποδείγματος σταθερών επιδράσεων. Παράλληλα σημειώνεται ότι τα αποτελέσματα που παρουσιάζουμε έχουν ελεγχθεί για την ύπαρξη ετεροσκεδαστικότητας και αυτοσυσχέτισης.

ως στατιστικά σημαντικές με τις μεταβλητές για τη ζήτηση και την προσφορά εργασίας να έχουν την αναμενόμενη, αρνητική και θετική αντίστοιχα, επίδραση στον βαθμό απασχόλησης, αποτέλεσμα που είναι συνεπές με την κυρίαρχη οικονομική θεωρία. Πιο συγκεκριμένα, μια αύξηση της ανεργίας θα προκαλέσει μείωση της απασχόλησης καθώς το αντίστροφο, δηλαδή μια αύξηση της απασχόλησης, μπορεί να θεωρηθεί ως αντιπροσωπευτικό σιγιάλο μείωσης της ζήτησης για εργασία. Αντίστοιχα, μια αύξηση του βαθμού συμμετοχής των γυναικών στο σύνολο των εργαζομένων πρέπει να οδηγεί σε αύξηση της απασχόλησης καθώς η εισροή περισσότερων γυναικών στην αγορά εργασίας μπορεί να θεωρηθεί ως αντιπροσωπευτικό σιγιάλο αύξησης της προσφοράς απασχόλησης.

Πίνακας 5

<i>Dependent Variable: D(lnE)</i>				
<i>Method: Panel Least Squares</i>				
<i>Variable</i>	<i>Coefficient</i>	<i>Std. Error</i>	<i>t-Statistic</i>	<i>Prob.</i>
<i>D(lnMW)</i>	0.257245	0.068271	3.767996	0.0002
<i>D(lnU)</i>	-0.180139	0.020365	-8.845723	0.0000
<i>D(lnF)</i>	0.475057	0.054364	8.738396	0.0000
<i>C</i>	-0.003241	0.002955	-1.096697	0.2739
<i>Effects Specification</i>				
<i>Cross-section fixed (dummy variables)</i>				
<i>R-squared</i>	0.547718	<i>Mean dependent var</i>		-0.006728
<i>Adjusted R-squared</i>	0.523809	<i>S.D. dependent var</i>		0.062750
<i>S.E. of regression</i>	0.043302	<i>Akaike info criterion</i>		-3.388599
<i>Sum squared resid</i>	0.425636	<i>Schwarz criterion</i>		-3.200064
<i>Log likelihood</i>	419.6319	<i>Hannan-Quinn criter.</i>		-3.312633
<i>F-statistic</i>	22.90828	<i>Durbin-Watson stat</i>		1.854975
<i>Prob(F-statistic)</i>	0.000000			

Αντίθετα, όμως, με τις επιδράσεις της προσφοράς και ζήτησης εργασίας στην απασχόληση, οι οποίες είχαν το αναμενόμενο πρόσημο, η επίδραση του κατώτατου μισθού εμφανίζεται να έχει επίδραση διαφορετική από αυτή που προβλέπει η συμβατική άποψη. Πιο συγκεκριμένα, όπως εξετάστηκε στη βιβλιογραφική επισκόπηση, η επικρατούσα οικονομική θεωρία εξετάζει την περίπτωση όπου μια αύξηση του κατώτατου μισθού θα οδηγήσει σε μείωση της απασχόλησης, καθώς σε συνθήκες τέλει ανταγωνιστικής αγοράς εργασίας μια αύξηση του ανά μονάδα συνολικού κόστους αναμένεται να επιφέρει ζημιές στις επιχειρήσεις και συνεπώς στην έξοδο από την αγορά, οδηγώντας τους εργαζομένους τους στην ανεργία. Σε αντίθεση, όμως, με τις εν λόγω προβλέψεις, η οικονομετρική εκτίμηση του υποδείγματος φανερώνει μια θετική σχέση ανάμεσα στον κατώτατο μισθό και την απασχόληση. Με άλλα λόγια, στην περίπτωση της Ελλάδας οι αυξήσεις του κατώτατου μισθού φαίνεται να σχετίζονται με αντίστοιχη αύξηση της απασχόλησης. Το αποτέλεσμα αυτό φαίνεται να επιβεβαιώνει την κατάταξη της ελληνικής οικονομίας μεταξύ των οικονομιών που βασίζουν τη μεγέθυνσή τους κυρίως στους μισθούς και όχι στα κέρδη (Lavoie & Stockhammer 2012). Η εμφάνιση θετικής σχέσης ανάμεσα στη μεταβολή του κατώτατου μισθού και στη μεταβολή της απασχόλησης αποτελεί εύρημα το οποίο δεν μπορούμε να απορρίψουμε, αλλά αντίθετα πρέπει να το θεωρήσουμε ως ενδεικτικό της ανάγκης για αλλαγή της οπτικής με την οποία αντιμετωπίζουμε την εφαρμογή της οικονομικής θεωρίας κατά την άσκηση πολιτικής.

5. Επίλογος

Η μεταστροφή της επικρατούσας οικονομικής πολιτικής προς μία περισσότερο δεκτική στάση απέναντι στη θεσμοθέτηση και τις τακτικές αναπροσαρμογές του κατώτατου μισθού προέκυψε στον απόηχο της αδυναμίας εμπειρικής τεκμηρίωσης των συμπερασμάτων της επικρατούσας θεωρίας. Επί δεκαετίες η κυρίαρχη άποψη επισήμανε τον κίνδυνο μειωμένης απασχόλησης που

ελλόχευε ως συνέπεια των μισθολογικών αυξήσεων. Η εν λόγω θέση, όμως, εξασθένησε σταδιακά υπό το βάρος των εμπειρικών ερευνών που εκπονήθηκαν ειδικότερα μετά τη δεκαετία του 1990. Παρ' όλα αυτά, η μεταβολή αυτή δεν συνιστά απόκλιση από την προϊούσα ιδεολογική τάση. Ενώ η διεθνής έρευνα διεξάγεται στο πλαίσιο μιας σαφούς αναγνώρισης των θετικών επιδράσεων της μισθολογικής ρύθμισης των κατώτατων ορίων τόσο στην απασχόληση όσο και στην άμβλυση των ανισοτήτων των εργαζομένων, η συζήτηση εξαντλείται στην ποσοτικοποίηση των επιδράσεων και στη διάγνωση του ύψους του. Από την άλλη μεριά, οι τρόποι καθορισμού του κατώτατου μισθού βρίσκονται εκτός ερευνητικής ατζέντας, προϋποθέτοντας την ύπαρξη ενός θεσμικού πλαισίου στο οποίο οι συλλογικές διαπραγματεύσεις είναι είτε αποδυναμωμένες είτε εντελώς εκτοπισμένες. Στο ίδιο πλαίσιο, οι αξιώσεις των εργατικών συνδικάτων θεωρούνται υπέρμετρες και μεροληπτικές.

Στη χώρα μας το παλαιότερο νομικό καθεστώς καθορισμού του κατώτατου κατέρρευσε με την έλευση της κρίσης του 2009 και την αποδοχή του ιδεολογήματος εσωτερικής υποτίμησης που εκφράστηκε μέσα από την εφαρμογή των ΠΟΠ. Κομβική μεταβολή αποτελεί η νομοθετημένη μείωση του κατώτατου μισθού το 2012. Παράλληλα, η εγχώρια ερευνητική συζήτηση συνέχιζε ακολουθώντας μια εξαιρετικά παρωχημένη τάση, η οποία υποβίβαζε τον κοινωνικό χαρακτήρα του κατώτατου μισθού και εκτόπιζε την πολιτική σημασία του τρόπου καθορισμού του. Το ιδεολογικό σχήμα των συμπερασμάτων της επικρατούσας θεωρίας στην Ελλάδα επηρεάστηκε από τη σκέψη του αρχέτυπου υποδείγματος της ανταγωνιστικής αγοράς εργασίας. Σύμφωνα με δηλώσεις επίσημων φορέων ο κατώτατος μισθός θεωρήθηκε υψηλός και αντιμετώπιστηκε ως παραγωγός στρεβλώσεων, με κίνδυνο την πρόκληση μακροοικονομικών ανισορροπιών. Παρ' όλα αυτά, μετά από επταετή διατήρηση του κατώτατου μισθού σε χαμηλότατα επίπεδα, η αύξηση που αποφασίστηκε μέσω υπουργικής απόφασης τον Φεβρουάριο του 2019 φαίνεται ότι δεν επηρέασε αρνητικά την πορεία της συνολικής απασχόλησης, παρά τις προειδοποιήσεις και τα δυσμενή σενάρια που παρου-

σιάστηκαν κατά τη διαδικασία της δημόσιας διαβούλευσης. Τα δεδομένα αποτυπώνουν ότι η αύξηση του κατώτατου μισθού το 2019 συνέβαλε ώστε η ανισότητα των μισθωτών να αμβλυωθεί, ενώ η μακροχρόνια επίδραση των αναπροσαρμογών του φαίνεται ότι δεν έχει επιφέρει κάποια σημαντική αρνητική συνέπεια στο επίπεδο απασχόλησης. Συμπερασματικά, η στόχευση των θεσμικών μεταβολών που έλαβαν χώρα στην Ελλάδα φαίνεται ότι εστιάζει στη διατήρηση του ελέγχου του τρόπου καθορισμού της εισοδηματικής πολιτικής από την κυβέρνηση, περιορίζοντας τις δυνατότητες δράσης της συνδικαλιστικής εκπροσώπησης.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Βαΐτσος Κ. & Μισσός Β. (2018). *Πραγματική οικονομία: Εμπειρίες ανάπτυξης, κρίσης και φτωχοποίησης στην Ελλάδα*. Αθήνα: Κριτική.
- Baker, M., Benjamin, D. & Stanger, S. (1999). The highs and lows of the minimum wage effect: A time-series cross-section study of the Canadian law. *Journal of Labor Economics*, 17(2): 318-350.
- Bazen, S. (2000). The impact of the regulation of low wages on inequality and labour-market adjustment: A comparative analysis. *Oxford Review of Economic Policy*, 16(1): 57-69.
- Belman, D. & Wolfson, P.J. (2014). *What Does the Minimum Wage Do?*. Kalamazoo: W.E. Upjohn Institute for Employment Research.
- Belman, D., Wolfson, P.J. & Nawakitphaitoon, K. (2014). Who is affected by the minimum wage?. *Industrial Relations: A Journal of Economy and Society*, 54(4): 582-621.
- Bobeica, E., Ciccarelli, M. & Vansteenkiste, I. (2019). The link between labor cost and price inflation in the euro area. Working Paper Series No 2235. European Central Bank.
- Bowdler, C. & Nunziata, L. (2007). Trade union density and inflation performance: Evidence from OECD panel data. *Economica* 74: 135-159.
- Brown, C., Gilroy, C. & Kohen, A. (1982). The effect of the minimum wage on employment and unemployment. *Journal of Economic Literature*, 20(2): 487-528.

- Card, D. (1992). Do minimum wages reduce employment? A case study of California, 1987-89. *ILR Review*, 46(1): 38-54.
- Card, D. & Krueger, A. (1994). Minimum wages and employment: A case study of the fast-food industry in New Jersey and Pennsylvania. *American Economic Review*, 84(4): 772-93.
- Card, D. & Krueger, A. (1995). Time-series minimum-wage studies: A meta-analysis. *American Economic Review*, 85(2): 238-243.
- Card, D. & Krueger, A. (2000). Minimum wages and employment: A case study of the fast-food industry in New Jersey and Pennsylvania: Reply. *American Economic Review*, 90(5): 1397-1420.
- Card, D. & Krueger, A. (2015). *Myth and Measurement: The New Economics of the Minimum Wage, Twentieth-Anniversary Edition*. Princeton: Princeton University Press.
- Card, D., Katz, L. & Krueger, A. (1994). Comment on David Neumark and William Wascher, 'Employment effects of minimum and subminimum wages: Panel data on state minimum wage laws'. *ILR Review*, 47(3): 487-497.
- Dafermos, Y. & Papatheodorou, C. (2012). Working poor, labour market and social protection in the EU: a comparative perspective, *International Journal of Management Concepts and Philosophy*, 6 (1/2): 71-88.
- Dickens, R. (2015). How are minimum wages set?. *IZA World of Labor* 211 (November), 1-10.
- Dube, A., Naidu, S. & Reich, M. (2007). The economic effects of a citywide minimum wage. *ILR Review*, 60(4): 522-543.
- Falck, O., Knabe, A. & Wiederhold, S. (2013). Mindestlohn in Deutschland: Wie viele sind betroffen? ifo Schnelldienst, Leibniz Institute for Economic Research at the University of Munich, 66(24): 68-73.
- Feldstein, M. (1973). The economics of the new unemployment. *The Public Interest*, 33 (Fall).
- Fine, B. (1998). *Labour Market Theory: A Constructive Reassessment*. London: Routledge Frontiers of Political Economy.
- Giuliano, L. (2013). Minimum wage effects on employment, substitution, and the teenage labor supply: Evidence from personnel data. *Journal of Labor Economics*, 31(1): 155-194.
- Hanzl-Weiß, D., Vidovic, H. & Sanoussi, F. (2011). *European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions*. Dublin: Eurofound.

- Θεοχαράκης Ν. (2005). *Η νεοκλασική θεωρία της εργασίας: Μια κριτική επισκόπηση υπό το πρίσμα της ιστορίας της οικονομικής σκέψης*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Θεοχαράκης Ν. (2018). Πρόταση του ΚΕΠΕ για την αύξηση του κατώτατου μισθού. Μimeo.
- ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2021). *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση: Ετήσια έκθεση*. Εκθέσεις 23 (Ιούνιος), ΙΝΕ ΓΣΕΕ.
- Ιωαννίδης Α., Παπαθεοδώρου, Χ. & Σουφτάς, Δ. (2012). Εργαζόμενοι και όμως φτωχοί: Διαστάσεις της φτώχειας των εργαζομένων στην Ελλάδα. *Επιστημονικές Εκθέσεις* 6. Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, ΙΝΕ ΓΣΕΕ.
- Kakoulidou, T., Konstantinou, P. & Moutos, T. (2018). The sub-minimum wage reform in Greece and the labour-labour substitution hypothesis. CESIFO Working Paper 7273. Munich: Center for Economic Studies.
- Karageorgiou, L. (2004). The impact of minimum wage on youth and teenage employment in Greece. *Spoudai*, 54(4): 39-67.
- Karakitsios, A. (2015). The effect of subminimum wage introduction on employment in Greece. Μimeo.
- Katz, L., Krueger A. (1992). The Effect of the minimum wage on the fast-food industry. *ILR Review*, 46(1): 6-21.
- ΚΕΠΕ (2021). *Productivity and competitiveness developments: Towards a resilient and sustainable growth*. Greek National Productivity Board. Annual Report, Athens: Centre of Planning and Economic Research.
- Koutsogeorgopoulou, V. (1994). The impact of minimum wages on industrial wages and employment in Greece. *International Journal of Manpower*, 15(2): 86-99.
- Κουζής Γ. (2016). Η κρίση και τα μνημόνια ισοπεδώνουν την εργασία. *Κοινωνική Πολιτική* 6 (Ιούνιος), 7-20.
- Κουζής Γ. & Καψάλης, Α. (2020). Οι εργασιακές σχέσεις στο πλαίσιο του τρίτου μνημονίου: Τα επίμαχα πεδία της διαπραγματεύσεως με τους δανειστές και το ευρωπαϊκό περιβάλλον. *Μελέτες* 50. Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, ΙΝΕ ΓΣΕΕ.
- Lavoie, M. & Stockhammer, E. (2012). Wage-led growth: concepts, theories and policies. ILO Working Papers. International Labour Organization.

- Lester, R. A. (1947). Marginalism, minimum wages, and labor markets. *American Economic Review*, 37(1): 135-148.
- Lovell, M. (1972). Minimum wage, teenage unemployment, and the business cycle. *Economic Inquiry*, 10(4): 414-427.
- Low Pay Commission (2019). 20 years of the National Minimum Wage: A history of the UK minimum wage and its effects, <https://www.gov.uk/government/publications/20-years-of-the-national-minimum-wage>
- Manning, A. (2011). Imperfect competition in the labor market. In O. Ashenfelter & D. Card (eds), *Handbook of Labour Economics*, ch. 11: 973-1041. Amsterdam: Elsevier.
- Maris, G., Sklias, P. & Maravegias, N. (2021). The political economy of the Greek economic crisis in 2020. *European Politics and Society*, doi: 10.1080/23745118.2021.1895552
- Maurice, S.C. (1974). Monopsony and the effects of an externally imposed minimum wage. *Southern Economic Journal*, 41(2): 283-287.
- Μισσός, Β. (2019). Δίχτυ προστασίας: Η πολιτική οικονομία της εισοδηματικής φτώχειας στην Ελλάδα της κρίσης. *Κοινωνική Πολιτική* 11 (Σεπτέμβριος), 74-96.
- Μισσός Β. (2020). Εισοδηματική φτώχεια και ανισότητα εργαζομένων στην ΕΕ-15. *Οικονομικές Εξελίξεις* 42 (Ιούνιος), 56-59.
- Μισσός Β. (2021). Η επίδραση του συστήματος κοινωνικής προστασίας στην ανισότητα και φτώχεια στην Ελλάδα και στην ΕΕ. *Έκθεση* 82. Αθήνα: ΚΕΠΕ.
- Missos, V. (2021). Introducing a safety net: The effects of neoliberal policy on welfare, poverty and the net social wage during the Greek crisis. *Review of Radical Political Economics*, 53(1): 58-76.
- Neumark, D. (2018). Employment effects of minimum wages: When minimum wages are introduced or raised, are there fewer jobs?. Working Paper 6. IZA World of Labor at Institute of Labor Economics.
- Neumark, D. & Nizalova, O. (2004). Minimum wage effects in the longer run. IZA Working Paper No. 1428. Bonn: Institute for the Study of Labor.
- Neumark, D. & Wascher, W. (1992). Employment effects of minimum and subminimum wages: Panel data on state minimum wage laws. *ILR Review*, 46(1): 55-81.

- Neumark, D. & Wascher, W. (1995). Minimum-wage effects on school and work transitions of teenagers. *American Economic Review*, 85(2): 244-249.
- Neumark, D. & Wascher, W. (2000). Minimum wages and employment: A case study of the fast-food industry in New Jersey and Pennsylvania: Comment. *American Economic Review*, 90(5): 1362-1396.
- Neumark, D. & Wascher, W. (2004). Minimum wages, labor market institutions, and youth employment: A cross-national analysis. *ILR Review*, 57(2): 223-248.
- Neumark, D. & Wascher, W. (2006). Minimum wages and employment: A review of evidence from the New Minimum Wage Research. NBER Working Paper 12663. Massachusetts: National Bureau of Economic Research.
- Πασσάς Κ. (2020). Οι επιπτώσεις του κατώτατου μισθού στην αγορά εργασίας της Ελλάδας: Μια εμπειρική ανάλυση. *Μελέτες 51. Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων*, ΙΝΕ ΓΣΕΕ.
- Plimakis, S., Maris, G., Masouras, A., Galanos, G. & Karachalios, G. (2024). EU Structural funds and employment policy performance in Greece: impact and reform during the fiscal austerity years. *European Politics and Society*, doi: 10.1080/23745118.2021.1895556
- Rebitzer, J.B. & Taylor, L.J. (1995). The consequences of minimum wage laws: Some new theoretical ideas. NBER Working Paper 3887. Massachusetts: National Bureau of Economic Research.
- Rochon, L-P. & Rossi, S. (2006). Inflation targeting, economic performance and income distribution: a monetary analysis. *Journal of Post Keynesian Economics* 28(4): 615-638.
- Sabia, J.J., Burkhauser, R. & Hansen, B. (2012). Are the effects of minimum wage increases always small? New evidence from a case study of New York state. *ILR Review*, 65(2): 350-376.
- Sabia, J.J. (2009). The effects of minimum wage increases on retail employment and hours: New evidence from monthly CPS data. *Journal of Labor Research*, 30(1): 75-97.
- Shapiro, C. & Stiglitz, J.E. (1984). Equilibrium unemployment as a worker discipline device. *American Economic Review*, 74(3): 433-444.
- Stabile, D. (2008). *The living wage: Lessons from the history of economic thought*. Cheltenham UK: Edward Elgar.

- Stigler, G.J. (1946). The economics of minimum wage legislation. *American Economic Review*, 36(3): 358-365.
- Thompson, J.P. (2009). Using local labor market data to re-examine the employment effects of the minimum wage. *ILR Review*, 62(3): 343-366.
- Τράπεζα της Ελλάδος (2019). Έκθεση του διοικητή για το έτος 2018. Αθήνα: IETA. <https://www.bankofgreece.gr/Publications/ekthdkth2018.pdf>
- Yannelis, C. (2014). The minimum wage and employment dynamics: Evidence from an age based reform in Greece. Mimeo.

ABSTRACT

Vlassis Missos – Konstantinos Passas – Anastassios Papafragos

The minimum wage and the economic crisis
in Greece: A critical review of contemporary
theory and policy

Due to insufficient empirical justification, neoliberal rhetoric gradually became receptive to the idea of periodically revising the minimum wage. For many decades, dominant economic policy was underlining the prospects of low employment as an immediate consequence of wage increases which, in the mid-term, would eventually lead to inequality. In the present paper, it is argued that this change does not constitute an important deviation from the previous ideological position and that the public, as well as scientific discourse on this subject in Greece, remains remarkably anachronistic. Moreover, the effects of the 2019 minimum wage revision in Greece are examined, underlining its capacity to promote social welfare. Furthermore, the long-term relationship between the two – and other – magnitudes is empirically investigated, focusing on the period ranging from 1995 to 2019. Lastly, the paper concludes that the sharp reduction of the minimum wage in Greece during the implementation of the Economic Adjustment Programs (especially from 2012 onwards) cannot be justified in any way, neither empirically nor theoretically.